

02-11

Kaminai ir dūmtraukiai

Sausio pradžioje redakciją pasiekė Vytauto Matulionio iš Cleveland Heights, OH laiškas. Skaitytojas rašo:

„Praeitą vasarą besilankant bibliotekoje, knygų parodoje, užtikau Prancūzijoje išleistą knygą ‘*Caminologie ou Traite des cheminées*’ (1756, A Dijon, Avec Approbation e Privilège du Roi). Laisvai lietuviškai išvertus: ‘Židinių ir kaminų mokslas’. Knyga išspausdinta Dijon mieste, su karališkuoju patvirtinimu ir privilegija. Žodis *cheminée* prancūzų kalboje reiškia ir *kaminą*, ir *židinį*. Ypač domino žodis *caminologie*, savo šaknim panašus į lietuviškąjį *kaminą*. Pasirodo, kad jis yra kilęs iš lotyniškojo *caminus* (krosnis, kalvė, židinytis), o lotyniškas iš graikų *kaminos*, kurį pasisavino ir vokiečiai (*der Kamin*). Giliau pasirašius keliose žodynuose, paaiškėjo, kad dabar retai vartojamas prancūziškasis *caminologie* aštuonioliktame šimtmetyje reiškė *kaminų* ir *židinių* statybos mokslą.

Įdomu, ar į lietuvių kalbą *kaminas* atėjo iš artimosios Vokietijos ar iš tolimesnės Graikijos? Bostone išleista ‘Lietuvių enciklopedija’ *kamino* kilmę nurodo iš vokiečių *der Kamin* ir graikų *kaminos*, tačiau ta pati enciklopedija atskirai aptaria ir *dūmtraukį* kaip *kaminą*. Kyla klausimas: ar žodis *dūmtraukis*, daug vaizdžiau ir tiksliau nusakantis savo paskirtį nei *kaminas*, buvo vienas iš ankstyvųjų, grynai lietuviškų, mūsų kalbos naujadarų, kažkodėl pirmenybę atidavęs svetimai skambančiam *kaminui*? Gal mūsų kalbos žinovai galėtų šiuo klausimu plačiau pasisakyti?”

Pabandysiu atsakyti į skaitytojo klausimą. Žodis *kaminas* į lietuvių kalbą atėjo iš slavų kalbų. Ernst Fränkel lietuvių kalbos etimologiniame žodyne *Litauisches Etimologisches Wörterbuch*, remdamasis Skardžiumi bei Brückner, nurodo, kad jis pasiskolintas iš baltarusių ir lenkų (plg. balt. ir lenk. *komin*) kalbų. Į slavų kalbas šis žodis greičiausiai pateko iš vokiečių kalbos. *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽ) duomenimis *kaminas* vartojamas įvairiose Lietuvos vietose (žodyniniame apraše pateikiami pavyzdžiai iš Veiverių, Molėtų, Šunskų, Vilkijos, Mažeikių ir kt.), liaudies gyvojoje kalboje. *Kaminas* buvo įtrauktas ir į pirmąjį lietuvių kalbos žodyną – Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium lingvarum*. Vadinasi, žodis pasiskolintas, vartojamas ir žinomas lietuviams jau labai seniai.

Žodžio *dūmtraukis* daryba gana aiški. Tai dviejų žodžių *dūmas* ir *traukti* dūrinys, tad *dūmtraukis* – „kas traukia dūmus”. LKŽ žodyniniame apraše prie šio žodžio pateikiama pavyzdžių iš Skaudvilės, Bartninkų. Žodžio vartosenos pavyzdžių taip pat rasta Betygaloje (Raseinių raj.), Dovuose (Klaipėdos raj.), vadinasi, *dūmtraukis* taip pat vartojamas tarmėse. Tiek *kaminas*, tiek *dūmtraukis* vartojami sinonimiškai – galima palyginti *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* pateikiamas reiškmės: *kaminas* – tai „statinys dūmams ar garams išeiti”, o *dūmtraukis* – „kaminas”.

Vytautas Matulionis laiške klausia, kuris žodis pirmiau pradėtas vartoti lietuvių kalboje? Tai sunku nustatyti. Kaip jau minėjau *kaminas* buvo įtrauktas į pirmąjį lietuvių kalbos žodyną, jis minimas ir Kuršaičio (XIX a.), Ruigio (XVIII a.), Miežinio (XIX a. pab.) žodynuose, vartotas Valančiaus, Žemaitės raštuose. Tuo tarpu *dūmtraukis* minimas tik J. Barono Rusų-lietuvių kalbų žodyne, išleistame 1933 m. Jei *kaminas* vartotas jau senesniuose raštuose (Daukšos *Postilėje*), *dūmtraukio* pavyzdžių, bent jau LKŽ, iš senųjų raštų nepateikiama. Atrodytų, kad *kaminas* pradėtas vartoti seniau nei *dūmtraukis*. Tačiau abu žodžiai vartojami liaudies šnekamojoje kalboje (tai rodo pavyzdžiai), tad kuris ankstesnis, kuris vėlesnis, sunku pasakyti. Iš tarmių pavyzdžių matyti, kad *kaminas* vartojamas daug įvairesnėse Lietuvos vietose (Molėtuose, Panevėžyje, Eišiškėse, Vilkaviškyje, Šeduvoje, Kamajuose, Daukšiuose ir kt.), t. y. geografiškai labiau paplitęs nei *dūmtraukis* (iš pateikiamų šio žodžio šnek. kalbos vietų, dauguma yra Žemaitijoje – Dovilai, Betygala, Skaudvilė, tik Bartninkai vakarų aukštaičių teritorijoje). Tad geografiškai *kaminas* daug plačiau vartojamas. Dažnesnis šis žodis ir šiandieninėje vartosenoje. Štai *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (donelaitis.vdu.lt) *kaminas* įvairiais linksniais iš viso pavartotas 829 kartus, o *dūmtraukis* – „tik” 298 kartus. Internete www.google.lt paieškos sistemoje lietuvių kalba vardininko linksniu *kaminas* rastas maždaug 15,000 užklausų, o *dūmtraukis* – 1,810. Iš šių dviejų šaltinių matyti, kad vis dėlto dažniau vartojamas *kaminas*, o ne *dūmtraukis*. Kodėl? Gal kad trumpesnis?